

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 24, Sayı/Issue: 45, Yıl/Year: 2022 (Haziran/June)

Peirce'ün Felsefî Pozisyonunun Gösterge Anlayışına Etkisi
*The Effect of Peirce's Philosophical Position on His Understanding
of the Sign*

Şeyma Gülsüm Önder

Dr., Arap Dili ve Belagati Ana Bilim Dalı - Dr., Department of Arabic
Language and Rhetoric

seyma91onder@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7534-3580>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 24/02/2022

Kabul Tarihi/Date Accepted: 26/05/2022

Yayın Tarihi/Date Published: 15/06/2022

Atıf/Citation: Önder, Şeyma Gülsüm. "Peirce'ün Felsefî Pozisyonunun Gösterge Anlayışına Etkisi". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/45 (2022), 185-210. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.1078728>

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Copyright © Published by Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Sakarya University Faculty of Theology, Sakarya/Turkey.

Öz

Göstergenin bilimsel olarak incelenme sürecinde etkin rol oynayan zihinsel arka plan farklılığı, temel unsurlarının şekil ve formlarında görülen değişiklikler başta olmak üzere, gösterme eyleminin işlevi ve gayesine ilişkin birtakım görüş ayrılıklarına zemin hazırlar. Nitekim göstergebilimin kurucuları Ferdinand de Saussure (1857-1913) ve C. S. Peirce (1839-1914), göstergeyi birbirinden farklı iki bağlamda ele alır. Saussure göstergebilimin, dilbilimi de içine alan bir bilim dalı olarak kurulması gerekliliğine değinmekle yetinirken Peirce, onu, mantık ve anlam-yorum çalışmalarına hız kazandırmak amacı ile bilimsel zemine taşır. Peirce'ün göstergeye bakışı, yalnızca işaret olgusuna dair geliştirdiği bir teori olarak değil; ayrıca bir anlam ve bilgi teorisi olarak da incelenmelidir. Bu nedenle makalenin ilk bölümünde Peirce'ün mantık alanındaki düşüncelerinin alt yapısını oluşturan varlık kategorilerine yer verilecektir. Ardından onun pragmatizm düşüncesi ve klasik mantık eleştirisi üzerinden göstergeye ve işaret ettiği anlama bakışı değerlendirilecektir. Üçüncü bölümde ise gösterge teorisi, detaylı olarak incelenecek; Peirce'ün felsefi pozisyonun semiyozis (*semiosis*) terimleri üzerindeki belirleyici etkisine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mantık, Semiyotik, Pragmatizm, C. S. Peirce, Saussure.

Abstract

The difference in mental background, which plays an active role in the scientific analysis of the sign, paves the way for some disagreements regarding the function and purpose of the act of signifying, especially the changes in the shapes and forms of its basic elements. As a matter of fact, the founders of semiotics, Ferdinand de Saussure and C. S. Peirce, consider the sign in two different contexts. While Saussure is content to mention the necessity of establishing semiotics as a branch of science that also includes linguistics, Peirce carries it to the scientific ground with the aim of accelerating the logic and meaning-interpretation studies.

Peirce, who developed his own categories of entities, deals with them in three stages. These; firstness, in which the entity is a pure quality before it exists in the world, secondness, in other words, the form in which this quality is embodied outside; and the thirdness, in other words, the state in question, which has gained the ability to serve as a representation in order to appeal to a mind and be interpreted. In this last category, being becomes an interpretable sign that points to an object for a certain meaning. The point where the categories of being and Peirce's theory of sign meet is that the types of sign, object and interpretant are shaped according to these three categories.

Criticizing that logic is built on producing thought with abstract concepts, Peirce aims to bring together what is in mind and what is on the outside with his theory of signs. For this reason, in his representation theory, which he calls semiotics, he appeals to the mind and argues that the sign, which functions as a sign, is determined by the object that is the subject of the sign. Therefore, according to Peirce, it is necessary to consider the actual in order to develop ideas on concepts. Among Peirce's views on epistemology, the idea of the pragmatic maxim, in other words, the criterion for understanding abstract concepts, which he built on the terms of thought, belief and habit, also influenced his theory of signs. Because, according to the pragmatic maxim, an abstract concept is also a sign and forms our thoughts. Thought causes a certain epistemic belief in the mind. Thanks to this belief, a person acquires a habit. Thoughts change, and in turn, beliefs change habits. As a result, in order to determine the meaning of an abstract concept, it is examined which beliefs and habits it is effective. The semantic difference between two similar concepts is discovered by revealing the actual situations that the concepts affect within the framework of the change of habits. In this context, Peirce's ending of the interpreting types of thought with the final interpretant, in other words, with the production of a law or habit, coincides with his pragmatic maxim thought.

Peirce, who opposes Descartes' understanding of immediate knowledge, argues that knowledge can only be reached through signs. The signs that make up the thoughts act as intermediaries between the human mind and the outside. The object phenomenon, which plays a central role in both his view of the sign and his philosophical thoughts, can be seen as a result of his adoption of realism. As a matter of fact, in the representation process, in other words, in the semiotic

process, the object is the sign directly; it plays a role as the dominant element by indirectly determining the interpretant.

Peirce's aim of bringing the mind together with the outside is seen in his caring for non-linguistic signs at the same rate as linguistic signs in the semiotic process. Because he thinks that it is not scientific to explain the meanings of abstract concepts with other abstract concepts of the same type. Therefore, according to him, linguistic signs are not sufficient to give the meanings of concepts. For this reason, in the first part of the article, the entity categories that form the infrastructure of Peirce's thoughts in the field of logic will be included. After explaining the basic philosophy of the idea of categories of existence, examples given by Peirce will be explained. Then, in the second part, his view of the sign and the meaning he points will be evaluated through his thought of pragmatism and classical logic criticism. In this section, the pragmatic maxim, which is a product of the pragmatism view, will be included as the criterion for determining the meanings of abstract concepts. In the third part, the sign theory of Peirce will be examined in detail; the decisive influence of his philosophical views on semiosis terms will be mentioned. This effect will be shown through Peirce's original categories of being; pragmatic maxim thought, classical logic and immediate criticism of knowledge, and his adoption of realism.

Keywords: Logic, Semiotics, Pragmatism, C. S. Peirce, Saussure.

Giriş

Mantık, matematik ve felsefe alanlarında yaptığı çalışmalarıyla bilinen Peirce aynı zamanda göstergebilimin kurucularından biridir. Düşüncelerin birer gösterge olduğunu iddia eden filozof gösterge teorisini mantıkla özdeşleştirmiştir.¹ Bu anlamda zihnin göstergeler olmadan çalışamayacağını savunmuş, özellikle soyut kavramların analizi üzerinde durmuştur. Klasik mantığa yönelttiği eleştiriler, Kartezyen görüşün reddi ve realizmi desteklemesi onun göstergeye bakışına yön veren temel görüşlerini oluşturmaktadır.² Semiyotik olarak adlandırdığı temsil işlemine ilişkin sistematik düşünceler geliştiren filozof, mantık biliminde olduğu gibi düşüncenin kurallarını ortaya koyacak şekilde gösterme eyleminin temel terimleri ve ilkelerini belirlemiştir.

Semiyotikle ilgili görüşlerinin arka planına bakıldığında filozofun, nesne fikrini bütün sistemi belirleyen faktör olarak semiyozisin (gösterme işlemi) merkezine almasını,³ onun realizmi desteklemesinin sonucu olarak değerlendirilebilir. Birer gösterge olarak kabul ettiği soyut kavramların analizinin kendi geliştirdiği pragmatik maksim⁴ bir başka ifadeyle açık ve doğru anlama ulaşmanın ölçütü fikrine göre yapılması gerektiğine ilişkin ipuçlarını yine semiyozis işleminin ilkelerinde bulabiliriz. Bunun yanı sıra kavram analizinde zihinsel olanla gerçekliği bir araya getirme açısından pragmatizm⁵ ile semi-

1 Charles Sanders Peirce, *The Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, ed. John Deely (Cambridge: Harvard University, 1994), 7/390.

2 John R. Shook, *Amerikan Pragmatizminin Öncüleri*, çev. Celal Türer (İstanbul: Üniversite Kitabevi, 2003), 41.

3 Commens Digital Companion to C. S. Peirce, "Object" (Erişim 01 Eylül 2021).

4 Peirce, *The Collected Papers*, 7/394.

5 Peirce'ün pragmatizm terimi, faydacılık olarak bilinen ve arkadaşı John Dewey tarafından geliştirilen pragmatizmden ayrılır. Zira o, kendi kurduğu sistemi, bir felsefe öğretisi değil;

yotik arasında kurduğu ilişki, onu göstergelerin bilimsel bir zeminde çalışılması gerekliliğine yöneltmiştir. Benzer şekilde Peirce'ün zihindeki düşüncelerin pragmatik etkileri olduğunu savunması,⁶ kanaatimizce ruh-beden ayrımını kabul etmemesi ile irtibatlandırılabilir. Buna sertlik ve yumuşaklık kavramlarını örnek olarak veren Peirce, test edildiği sürece yani baskı uygulandığında⁷ elde edilen sonuca göre bir elmasın sertliği veya yumuşaklığından bahsedebileceğinden söz eder.⁸ Burada da görüldüğü üzere, sertlik veya yumuşaklık kavramları zihinseldir ancak fiziksel etkileri gözlemlenerek anlam kazanır. Dolayısıyla bir şey sadece ruhsal veya sadece sadece fiziksel değildir.

Peirce'ün mantık ve felsefeye ilişkin görüşlerinin göstergebilimle ilgili düşüncelerinde nasıl ve ne şekilde etkili olduğunu ortaya koymayı hedefleyen bu çalışma üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde Peirce'ün kurucusu olduğu semiyotik biliminin temsil işlemi (semiyozis) ile unsurlarının birinci dereceden etkilendiği ve bu unsurların tasnifinde merkezî bir rol oynayan özgün varlık kategorileri ele alınacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde Peirce'ün pragmatizm düşüncesinin temelinde yer alan soyut kavramların analizi için ortaya attığı pragmatik maksim fikri ile klasik mantığa yönelttiği eleştirilere semiyozis ile irtibatı nedeniyle yer verilecektir. Makalenin üçüncü ve son bölümünde Peirce'ün felsefi düşüncelerinin semiyozis işleminin arka planını oluşturduğu iddia edilerek bu görüşlerin, göstergebilim terimlerinin şekillenmesindeki rolü açıklanacaktır.

1. Peirce'ün Varlık Kategorileri

Peirce'ün felsefi düşüncelerinde Pragmatizm çok önemli bir yere sahiptir. Düşünceye konu olan soyut kavramların anlamlarını açık hale getirmenin kurallarını ele alan bu sistem, Peirce tarafından bilimsel anlama metodu olarak geliştirilir.⁹ Peirce, düşünceleri ve onlara konu olan soyut kavramları, birtakım nesnelere ve anlamlara işaret eden göstergeler olarak inceler. Aynı zamanda mantık alanındaki çalışmalarıyla bilinen filozof, gösterme eylemini Kant'ın varlık kategorilerine karşı geliştirdiği özgün varlık kategorileri ile irtibatlandırır.¹⁰

yalnızca soyut kavramların anlamlarının belirlenmesinde kullanılacak bir metot olarak tanımlar. bk. Peirce, *The Collected Papers*, 8/205-6.

6 Peirce, *The Collected Papers*, 7/397.

7 Peirce, *The Collected Papers*, 5/409.

8 Peirce, *The Collected Papers*, 5/403.

9 S.J. Frederick Copleston, *A History of Philosophy: Modern Philosophy: Empiricism, Idealism, and Pragmatism in Britain and America* (New York: Image Books, 1994), 8/310.

10 Detaylı bilgi için bk. Hatice Kırmacı, *Kategoriler Sorunu: Immanuel Kant ve Charles Sanders Peirce Felsefeleri Ekseninde* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bütünleşik Doktora Tezi, 2021).

Peirce'ün pragmatizm metodu ile göstergeye bakışı arasındaki ilişkiyi anlamak için bunlara temel teşkil eden varlık kategorilerini bilmek gerekir. Bu kategorilerin ilki, diğer şeylerden bağımsız, kendinde düşünülen duyu verileri veya algılar olarak bilinen birincilik ideası/kategorisidir.¹¹ Peirce, birincilik ideası için Hz. Âdem'in dünyaya gönderildiğinde varlıkla ilk buluşması sonucu, varlığa dair zihninde oluşan ilk tasavvurları örnek verir. Daha önce varlık hakkında hiçbir tecrübeye sahip olmayan Âdem'in zihninde dünyaya ilişkin bir belirlenim yoktur.¹² Onun soyutlama yoluyla nesnelere aldığı ilk izlenimler, zihninde onlara ait birtakım nitelikler oluşturur. İşte bu nitelikler, birincil varlık kategorisi olarak değerlendirilir.

Bir diğer varlık kategorisi olarak ikincilik ideası, duyu verileri veya algıların nesnel hale gelmek suretiyle eylemde bulunması veya eyleme konu olması sonucunda meydana gelir. İkincilik kategorisi, bir şey ile reaksiyona girme durumudur. Dolayısıyla varoluşsal ve fiilî bir yapıya sahiptir. Birincilikte beliren potansiyel ya da imkan, bu kategoride gerçek bir varlığa sahip olarak ortaya çıkar. Bu nedenle bu kategorideki şeylere 'olgular' (*facts*) da denebilir.¹³ Beyazlık ideasının bir masa üzerindeki görünümü ikincil varlık kategorisine örnek verilebilir. Bu örnekteki beyaz rengin varlığı, bir önceki varlık kategorisinde bir nitelik veya bir ide (beyazlık) olarak imkanı temsil ederken; masa üzerinde tezahür etmesi ile birlikte potansiyel halde bulunan nitelik, aktüel hale geçerek gerçeklik kazanır.

Son kategori olan üçüncül varlık kategorisi, varlığın temsil özelliğine ilişkindir. Bu kategori, nesne ile yorumlayan arasında aracı olan mantıksal bir prototip işlevi görür. Üçüncülük ideası olarak isimlendirilen bu türden bir varlığın tezahürü, bir göstergenin belli bir nesnenin belli bir özelliğini, o nesnenin yerine geçmek suretiyle bir yorumlayıcıya göstermesi şeklinde meydana gelir. Üçüncülük ideası, kendini nitelik olarak gösteren birincilik ideası ile olgu, eylem ve reaksiyon şeklinde tezahür eden ikincilik ideası arasında aracılık etme işlevine sahiptir. Bu kategoriye dahil olan göstergeler sayesinde evrende devamlılık ve düzen sağlanır. Diğer bir ifadeyle, üçüncülük kategorisi alışkanlık derecesinde uygulanabilir bilimsel kurallara dökülmüş göstergeleri ele alır. Bu kurallar, Isaac Newton'un renk teorisinde¹⁴ görüldüğü üzere niteliğe ilişkin bir kural olabileceği gibi olgularla da ilgili olabilir.¹⁵ Üçüncülük

11 Copleston, *A History of Philosophy*, 8/311.

12 Copleston, *A History of Philosophy*, 8/321-322.

13 Copleston, *A History of Philosophy*, 8/322; John K. Sheriff, *Charles Peirce's Guess at the Riddle: Grounds for Human Significance* (Bloomington: Indiana University Press, 1994), 7.

14 Renk teorisini ortaya atan İngiliz fizikçi Isaac Newton, 1670'de güneş ışığını bir prizmadan geçirerek, renkleri ayırmayı başardı. Newton karanlık bir odada güneş ışığını ince bir delikten geçirdi, bu ışığın önüne kristal bir prizma koydu. Beyaz ışık bu sayede renklere parçalandı, tıpkı gökkuşağında olduğu gibi yedi rengi bir perdeye yansıtmayı başardı.

15 Copleston, *A History of Philosophy*, 8/322.

ideaları, tümel ve evrensel olmakla birlikte çoğunlukla düşünsel kavramlar olarak ortaya çıkar. Uzlaşıya dayalı tüm göstergeler bu kategoridedir. Örneğin dil göstergeleri, işaret ettikleri nesnelere, bir yorumlayıcı zihne göstermek üzere ortaya çıkar.

Peirce, üçüncülük kategorisine dahil olan kuralları, yazgı (*destiny*) ile ifade eder. Çünkü bunlar gelecekteki olayları da yönetir.¹⁶ Yazgı ile kastedilen, evrenin yapısını açıklamaya ilişkin herkes tarafından kabul edilen, bilimsel yöntemlerle ispatlanmış, değişmeyen kanunların zorunlu olarak kendini tekrardır. Örneğin, yer çekimi kanunu yalnızca gerçekleşmiş hadiseleri açıklamaz. Aynı zamanda bu kanunla, aynı hadiselerin gelecekte sürekli gerçekleşeceği bilgisine de ulaşılır. Nitekim kişinin elinde tuttuğu bir nesneyi bırakması halinde nesnenin yere düşmesi, yerçekimi kanunundan kaynaklanır. Bu kanun, aynı zamanda kişiye elindeki nesneyi her bıraktığında düşeceği bilgisini de verir. Dolayısıyla üçüncülük kategorisi, zihinsel eylemi temsil eder. Bu kategoride bulunan en meşhur örnekler, trafik işaretleri ve dilsel göstergelerdir. Uzlaşıya dayalı olarak ortaya çıkan bu göstergeler, hitap ettikleri bir zihin olmaksızın anlam ifade etmezler.¹⁷

Varlığa yüklenen temel kavramlar olması nedeniyle mantığa konu olan kategoriler, Peirce'ün pragmatizme ve göstergeye bakışında etkin rol oynar. Pragmatizm içinde yer alan pragmatik maksim ile anlama dair bir ölçü getiren Peirce, bu ölçüyü kategorilere göre oluşturduğu üç aşamalı bir sistem olarak işler. Aynı zamanda -ileride açıklanacağı üzere- gösterge ve beraberindeki unsurlar yani nesne, yorumlayan düşünce şeklinde gösterme eylemine konu olan temel kavramların türlerini üçlü varlık kategorisine göre şekillendirir.

2. Pragmatik Maksim, Mantık ve Gösterge İlişkisi

Pragmatizm, Peirce tarafından soyut kavramların anlamlarını belirleme yöntemi olarak açıklanır. Düşüncenin nesnesi olmaları bakımından, soyut kavramların anlamlarının açık bir şekilde belirlenmesi büyük önem arz eder. Çünkü ona göre, anlamların açıklık kazanması ile düşünce de netlik kazanır. Peirce, söz konusu anlam açıklığının bir kavramın, diğer kavramlardan tamamen ayrıştırılacak şekilde net bir anlama sahip olması ile elde edilebileceğini savunur.¹⁸

Peirce, kendinden önce gelen ve yine kendi dönemindeki mantıkçıların, anlamları tayin etmede kullandıkları metodu çok sert bir şekilde eleştirir.

16 Copleston, *A History of Philosophy*, 8/323; Sheriff, *Charles Peirce's Guess at the Riddle*, 8.

17 Peirce'ün varlık kategorileri hakkında detaylı bilgi için bk. Joseph L. Esposito, *Evolutionary Metaphysics: The Development of Peirce's Theory of Categories* (Athens: Ohio University Press, 1980), 82-121.

18 Peirce, *The Collected Papers*, 7/389.

Çünkü onlar, belirli bir düşünceyi temsil eden soyut bir kavramı, kendisi gibi soyut terimlerle açıklar. Peirce'e göre, mantıkçılar soyut farklılıkların algılamayı mükemmelleştirdiği düşüncesinde ısrar ederek modern düşünceyi görmezden gelirler.¹⁹ Bu gibi nedenlerle Peirce, klasik mantığın düşüncede netliği sağlamak için yetersiz kaldığı görüşündedir. Bu nedenle kendi pragmatizm öğretisi ile soyut kavramların anlamını belirlemede kullanılacak yeni bir yöntem geliştirir. Pragmatik maksim olarak isimlendirdiği bu anlama metoduna göre kavramlar, üç aşamada netlik kazanır. Bunlar; düşünce, inanç ve alışkanlık aşamalarıdır.

Pragmatik maksimin ilk aşamasını oluşturan düşünce (*thought*), şüphenin zihni uyarması ile ortaya çıkar. Düşünme eyleminin tek işlevi veya maksadı, pragmatik maksimin ikinci unsuru olan inancı üretmektir.²⁰ İnançla ilgili olmayan hiçbir şey, düşünceye dahil değildir. Peirce, düşünceyi melodiye benzetir. Bir melodiyi, farklı zamanlarda kulağa çarpan sesler halinde art arda bir düzenlilikle kendisini oluşturan notalardan ayıran en önemli özellik, bilinçte oluşacak bir süreklilik ile algılanabilmesidir. Düşünce tıpkı bir melodinin duyulmasında olduğu gibi başlangıcı, ortası ve sonu olan bir eylemdir yani bir anda ortaya çıkmaz. Aksine zihne yükselen duyumların (*sensation*) bir uyum içerisinde birbirlerini izlemesi neticesinde oluşur. Dolayısıyla düşünceler zihne doğrudan sunulmaz.²¹

Peirce'ün yukarıda zikredilen görüşleri, aynı zamanda onun epistemolojik düşüncelerine ışık tutar. Zihnin bilgiye doğrudan erişiminin mümkün olmadığını savunan Peirce'e göre duyular ve nesnelere temsilcileri olan göstergeler, zihin ile nesnenin bilgisi arasında aracılık eder. Ona göre, bir zihin veya benzeri bir sistem, göstergeler olmaksızın eşya üzerinde düşünemez ya da işlevini yürütemez. Bu bağlamda Peirce, Kartezyen görüşü ve sezgi yoluyla elde edilen vasitasız bilgi anlayışını reddeder.²² Descartes'ın söz konusu bilgi anlayışına göre herhangi bir görüş, en ufak bir şüphe uyandıracak bir gerekçeye sahipse reddedilmelidir. Bir bilgiye, apaçıklığa ulaşıncaya kadar güvenilemez.²³ Bilginin açıklığına götüren en doğru ve kesin yöntem için ilk adım sezgidir. Sezginin tek kaynağı ise Tanrı tarafından verilen ilk bilgilere götüren akıldır. Dolayısıyla kesin bilgiler olan bu ilk bilgilerin, deney veya psikolojik duygularla hiçbir bağı yoktur.²⁴

Bu bağlamda Peirce, Descartes'ın aksine, göstergelyi ve yorumlayan düşünceyi üreten zihni belirleyen unsurun nesne olduğunu savunur. Bilginin

19 Peirce, *The Collected Papers*, 7/390.

20 Peirce, *The Collected Papers*, 7/394.

21 Peirce, *The Collected Papers*, 1/396.

22 Shook, *Amerikan Pragmatizminin Öncüleri*, 41.

23 Şeniz Yıldırım, "İbn Sînâ ve Descartes'ın Bilgi Anlayışları Bakımından Karşılaştırılması - II", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2013), 26.

24 Yıldırım, "İbn Sînâ ve Descartes'ın Bilgi Anlayışları Bakımından Karşılaştırılması -II", 33.

asıl kaynağı aklın ilk ilkeleri değil, nesneden alınan duyu verileridir. Nitekim, onun gösterge teorisinde de bu görüşünün izlerine rastlamak mümkündür. İleride detaylı olarak ele alınacak olan gösterme eylemi unsurlarından nesnenin, göstergenin işaret ettiği anlama denk gelen yorumlayan düşünceyi (anlamı) belirleyen konumda olması buna delil olarak gösterilebilir. Peirce, sezgiyi bilgide kesinliğe götüren bir yöntem olarak kabul etmez ve vasıtasız bilgi anlayışına karşı bir tavır sergiler. Nitekim gösterge yani temsil, tam olarak zihin ile eşyaya dair bilgi arasında aracılık etme fikrinden ibarettir.

Pragmatik maksimin düşünceden sonraki ikinci unsuru olan inanç (*belief*) kavramı, mahiyeti itibariyle farkında olunan, idrak edilmiş bir şeydir. Nitekim bir önceki aşama olan düşünme eylemi neticesinde meydana gelir. Düşüncenin nihai gayesi, inanç üretmek iken inancın maksadı, insan davranışlarında kendini gösterecek olan bir eyleme ya da alışkanlığa (*habit*) yol açmaktır. İnanç, bir yandan şüphenin ve düşüncenin durakladığı bir aşama iken diğer yandan yeni şüphelere ve düşüncelere de kapı aralar.²⁵ İnanç ile en temel düşüncelerden bilimsel kanunlara kadar her türlü olgu veya bilgi kastedilir.²⁶

Bir inancın diğer inançlardan farklılığı, onlardan farklı aktüel kurallar üretmesine bağlıdır. Aksi halde bilinç düzeyinde kalan bir farklılık, inancı hakiki anlamda farklı kılmaz.²⁷ Dolayısıyla kavramlar arası farklılıkların yalnızca düşünce aşamasında kalması, onları gerçek anlamda birbirlerinden ayırmaz. Peirce buna, Katolikler ve Protestanlar arasında farklı yorumlanan Hristiyanlık inancına ait bir ritüel olan ekmek-şarap ayinini örnek verir. Katolikler, ekmek ve şarabın tecessümüne inanarak bu göstergelerin nesnelere, sırayla İsa'nın kanı ve vücuduna tekabül ettiğini düşünürler. Bu inancın bir sonucu olarak, ayin için yapılan dua esnasında diz çökerler. Protestanlar ise böylesi bir cisimleşmeye inanmadıkları için diz çökmezler. Burada göstergenin iki mezhep tarafından farklı yorumlandığı görülür. Ancak Peirce'e göre, yorum farklılığının olması için, iki inancın idrak edilebilir ya da duyulur etkilerinin aynı olmaması gerekir. Aksine bu örnekte ayin sonrası, kutsanan (cisimleştiği düşünülen) ekmek ile kutsanmayan ekmeğin, tüketenler üzerinde ayrı bir etkisinin olduğu gözlenmez.²⁸ Bu nedenle her ne kadar onlar ekmek-şarap ayini göstergesini farklı yorumladıklarını söyleseler de nihai anlam aynıdır. Peirce'e göre, ekmek ve şarap kavramlarının iki ayrı mezhepte gelişen anlamının farklı olduğunu söyleyebilmek için söz konusu pragmatik etkilerin de farklı olduğu gözlemlenmelidir. O, kavramlar arasındaki anlam farklılığının ancak bu şekilde tayin edilebileceğini iddia eder.

25 Peirce, *The Collected Papers*, 7/397.

26 Ahmet Ayhan Çitil, "Darwin'in Evrim Kuramından Pragmatizme: Peirce ve Dewey", *Çağdaş Felsefe-I*, ed. Semiha Akıncı (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, 2012), 9.

27 Peirce, *The Collected Papers*, 1/398.

28 Peirce, *The Collected Papers*, 5/314.

Peirce, Descartes'ın beden-ruh düalizmi olarak ortaya attığı Kartezyen görüşü, onun şüphecilik metodundan başlayarak eleştirirken; inanç kavramını da bunun üzerinden açıklar. Ona göre, şüphe bilimsel yöntemde sadece kişiyi araştırmaya sevk eden itici bir güç olmalıdır ve gerçek şüphe de budur. Aksi takdirde her şeyden şüphe etmek kurgusal ve yapmacık olur. Dahilî ve hariçî birtakım tecrübeler, mevcut inançlarla çatıştığında veya çatışıyor gibi görüldüğünde o inançtan şüphe edilmelidir. Ancak böylesi bir şüphe ile mücadele etmek söz konusu inanca dair araştırmayı derinleştirmekten geçer. Bu derinleşme iki şekilde sonuç verir. Yapılan araştırmalar sonucu, önceki inanca sağlam bir temel bulunur ya da onun yerine ikame edilecek daha iyi bir zeminde duran yeni bir inanç tesis edilir. Zihni araştırmaya teşvik eden böylesi bir şüphe, olumlu bir değere sahiptir. Zira bir önermenin doğruluğundan şüphe edebilmek için önermenin bizatihi kendisi ya da dayandığı, bağlı olduğu bir şeyin doğruluğuna ilişkin şüpheli hak edecek sağlam gerekçeler olmalıdır.²⁹

Peirce, beden-ruh arasındaki ayrılık fikrini, kategoriler arası zorunlu ilişkileri ortaya koyarak eleştirir. Üç varlık kategorisinin birbirini matematikteki bir, iki ve üç sayıları gibi ontolojik olarak öncelik-sonralık açısından gerektirdiğini iddia eder. Dolayısıyla zihinsel bir kavramın anlamı, ancak birincilik ve ikincilik ideaları arasındaki zorunlu ilişkilerle yani irade-eylem-algı ilişkileriyle açıklanabilir. Anlam denen şey, netice itibarıyla davranışla ilgilidir. Ancak Peirce, anlamın doğruluğu ile geçerliliğini ayırır. Bir başka ifadeyle zihinsel bir kavramın anlamındaki açılımlar verilirken zikredilen eylemlerin ya da davranışların doğru olması için gerçekleşmiş olması zorunlu değildir. Yalnızca idrake konu olması yeterlidir. Dolayısıyla zihinsel bir kavram olarak bir nesnenin ağırlığı düşünüldüğünde onun anlamına dair bilgi, öncelikle gözlem yoluyla elde edilir. Örneğin, belli bir ağırlığı olan nesne, onu tutan bir güç olmadığında düşecektir. Bu durum, kavramın pratik sonuçlarından doğan anlamlarından sadece birine tekabül eder. Pratikte nesnenin ağırlığına dair geliştirilen bu anlam, deneye konu olursa ve gerçekten söz konusu durumda düştüğü gözlemlenirse kavramın anlamı geçerlilik kazanır.³⁰ Dolayısıyla zihinsel kavramların fiziksel veya ruhsal eylemler ile açıklandığı görülmektedir.

Peirce'e göre, düşüncenin nihai işlevi, pragmatik maksimin son aşamasını teşkil eden fiilî alışkanlıklar üretmektir. Düşünce ile bağlantılı ancak düşüncenin amacı (inanç üretimi) dışında kalan her şey yalnızca ona izafe edilen kavramsal bir fazlalıktır. Dolayısıyla düşüncenin anlamına ulaşmak için sadece onun hangi alışkanlıkları ürettiğine bakılmalıdır. Çünkü Peirce'e göre, bir şeyin anlamı, içerdiği alışkanlıkların bütünüdür. Peirce, alışkanlığı imkansız da olsa ortaya çıkma olasılığına sahip ve her koşul altında bizi harekete

29 Copleston, *A History of Philosophy*, 8/308.

30 Copleston, *A History of Philosophy*, 8/312.

geçirebilen şey olarak tanımlar. Alışkanlığın mahiyetine göre davranışların ortaya çıkma zamanı ve keyfiyeti değişir. Ancak eylemler, genel olarak idraktan sonra üretilir. Alışkanlığın amacı ise duyulur sonuçlar üretmektir.³¹ Bu bilgilerden hareketle anlamı sorgulanan soyut bir kavram, pratik ya da duyulur sonuçlarının bulunması ile açıklık kazanır. Bir kavram, düşünce seviyesinden inanç seviyesine alındığında, inancın etkisi kişinin davranışlarında görülmelidir. Aksi halde kavram gerçek anlamına ulaşamaz.

*“Kelimelerle ifade edilebilen bir kavramın en mükemmel açıklaması, kavramın iletilmek üzere tasavvur edildiği alışkanlığın tanımını içerir.”*³² Peirce’ün bu ifadesinden de anlaşıldığı üzere, kavramların açıklık ve seçikliğine dair geliştirilen yöntemler arasında en son ve en doğru yöntemin pragmatizm öğretisi olduğu vurgulanır.³³ Ona göre pragmatik maksim doğrultusunda düşünceler, inanca dönüşürken bu inançlar, kişiyi ya da zihni belli birtakım davranışlara sevk eder. Bir inanca sahip olmak, bu inanca bağlı bir davranış tarzı geliştirmek demektir. İnsanlar, hayatlarını düzene koyan birtakım düşünceler geliştirirler ve bunları eyleme dökerler. Örneğin, kaynayan suyun bir süre sonra bittiğinde ateşin içinde bulunduğu kaba zarar vereceği bilinir.³⁴ Bu bilgiye inanan kişi, suyun içinde bulunduğu kabı, su buharlaşıp bittiğinde ocaktan alır. Burada inancın kişiyi bir eylem veya davranışa sevk ettiği görülür. Bu inanç, bilimsel bir araştırmacı grubu tarafından bilimsel yollarla bir kanuna dönüştürülürse buna göre gelişen davranış, alışkanlığa dönüşecektir. Örneğin, yer çekimi kanununu bilen biri bu kanunun gereği olarak masa üzerinde duran bir nesnenin, masanın altından çekilmesi sonucu düşeceğini bilir ve ona göre ya masayı çekmez ya da masa çekildiğinde nesneyi tutar ve düşmesine engel olur. Dolayısıyla kanunlar yani nihai anlamlar eylemlerimizi belirler. Göstergeler olarak karşımıza çıkan düşüncelerin bir inanca ve o inancın da bir pragmaya (eylem) dönüşmesi gerektiği ile kastedilen tam olarak budur.

Peirce’ün varlık kategorileri, gösterge teorisinde olduğu gibi pragmatik maksim metodu ile de ilişki içindedir. Maksimin, üç aşamada verilmesi bu ilişkiyi destekleyen bir delildir. Yine pragmatik maksimin birinci aşamasında yer alan düşünce, duyular yoluyla nesneye dair alınan izlenimlerin zihinde bir araya gelmesi sonucu oluşan tasavvurları temsil etmesi nedeniyle birincil varlık kategorisine girer. İkinci aşamada yer alan inancın, düşünceden sonra gelmesi ve eylem üretme zorunluluğunun olması, onun ikincil varlık kategorisinde olduğunu gösterir. Pragmatik maksimin son unsuru olan alışkanlık

31 Copleston, *A History of Philosophy*, 8/400.

32 Peirce, *The Collected Papers*, 5/491.

33 Çitil, “Darwin’in Evrim Kuramından Pragmatizme”, 6.

34 Çitil, “Darwin’in Evrim Kuramından Pragmatizme”, 9.

ise düşüncenin temsile dökülmüş hali olarak varlık kazanır. Eylemin kurallaşmış ve süreklilik kazanmış şeklindedir. Dolayısıyla üçüncül varlık kategorisine girer.

Peirce'ün pragmatizm öğretisinden sonra klasik mantığa getirdiği eleştirileri ve bunların göstergeye bakışı ile ilişkisi verilmeden önce klasik mantığın bu eleştiriye konu olan yönlerini vermekte fayda vardır. Bilindiği gibi, klasik mantığın amacı, doğru ve tutarlı düşünmenin formlarını incelemektir. Böylece kurallarına uyulduğu takdirde zihni hatadan korur. Klasik mantığın asıl konusu olan akıl yürütme ve kıyasın gerçekleşmesi, önermeler vasıtasıyla olur. Önermeler de kavramlar ve bunlar arasındaki ilişkilerden meydana gelir. Dolayısıyla klasik mantık sırayla kavram, önerme ve kıyası konu edinir. Kavramlar arasındaki ilişkilerin incelenmesi ise beraberinde delalet konusunu getirir. Klasik mantığın bir diğer özelliği, deneye ve gözleme başvurmamasıdır. Düşüncenin psikolojik, fizyolojik, bilimsel herhangi bir süreci ile ilgilenmez. Mantık için önemli olan, düşünce sırasında, zihni hatadan koruyacak ilke, yöntem ve form ortaya koymaktır. Burada asıl olan, eşyanın mahiyeti üzerine düşünmektir. Ayrıca mantık, bütün ilimlere girişte bir ön hazırlık olarak görüldüğü için alet ilmi olarak kabul edilir.

Peirce'ün, pragmatizm öğretisi kapsamında ele aldığı pragmatik maksim metodunu, soyut kavramların anlamlarını belirlemek için bir yöntem olarak sunduğu belirtilmişti. Onun sözünü ettiği düşüncenin nesnesi olan soyut kavramlar, genellikle önermelerin ve kıyasın konusudur. Peirce'e göre, aynı zamanda bunlar bir nesneye veya bir anlama işaret eden göstergelerdir. Bu şekilde kavramlar, önermeler ve kıyas gibi göstergelerden oluşan mantık, Peirce tarafından göstergelerin bilimi veya formel semiyotik olarak tanımlanır. Formel kelimesi ile göstergelerin uyması gereken genel şartları kasteder ve böylesi bir mantığın kurallarının bütün sembollere uygulanabileceğini iddia eder.³⁵ Bu nedenle mantık, yalnızca doğruya erişmenin gerekli şartlarını değil aynı zamanda göstergelerin taşımaları gereken şartları da vermelidir. Bu bağlamda mantık, düşüncenin evriminin kurallarını inceleyen genel bir bilim dili olmalıdır. Düşüncenin evrimi ise anlamın, göstergeler tarafından bir zihinden diğerine veya zihnin bir durumundan başka bir durumuna aktarılmasının genel şartlarını içerir.³⁶

Mantığı aynı şekilde bir akıl yürütme sanatı ya da doğru düşünme teorisi olarak gören Peirce, klasik mantıkta köklü değişiklikler yapılması gerektiği üzerinde durur.³⁷ Mantık ile bilimsel metodu birleştirmeye çalışan filozof, yalnızca dilsel ifadelere güvenmenin doğru olmayacağını zira dilin, kavramları

35 Commens, "Semeiotic" (Erişim 01 Eylül 2021).

36 Peirce, *The Collected Papers*, 1/444.

37 Peirce, *The Collected Papers*, 1/85-86.

açık bir şekilde vermek için uygun olmadığını ifade eder.³⁸ Çünkü fikirlerin nasıl netleştirileceğini öğreten mantık, düşüncenin yalnızca şekli ile değil konusu ile de ilgilenmelidir. Gerçekten ne düşündüğümüzü bilmenin tek yolu fikirlerin netliğinden geçer.³⁹ Fikirlerin netliği ise yukarıda açıklandığı üzere onları oluşturan kavramların pragmatik maksim fikrine göre belirlenmesi ve göstergebilim laboratuvarından geçmesi ile mümkündür. Zira ona göre anlamlar, sabit olgular değildir.

Klasik mantıkta bir şeyin tanımı, o şeyin mahiyetine ilişkin ayırıcı nitelikleri verir. Buna göre, hariçte nesnelere olan kavramların tanımları için, nesnelere mahiyetine ilişkin duyular yoluyla dış dünyadan elde edilen tasavvurlar kullanılır. Bir şeyin özüne ya da mahiyetine ilişkin düşünce tarzı geliştiren klasik mantığa göre, soyut kavramlar da mahiyetleri açısından incelenmelidir. Soyut kavramların nesnelere yalnızca zihinde olduğundan mahiyetleri de ancak zihinsel kavramlarla belirlenir. Dolayısıyla bu kavramlara getirilen tanımlar, her tanımda olması gereken birtakım şartlara (efrâdını câmi' ayyârını mâni' olması, açık olması, kısır döngü olmaması gibi) uymaları koşulu ile tanımlayanın zihin dünyasına göre şekil alan keyfi ya da itibari belirlemelerdir. Çünkü soyut kavramların hariçte nesnelere olmadığından bu kavramlara getirilen tanımların doğruluğu ya da geçerliliğinin ölçülebileceği bir hariç söz konusu değildir.

Peirce, düşüncelerin açıklık ve kesinliğine ilişkin makalesinde⁴⁰ ve pragmatik maksimden bahsettiği bazı yazılarında kavramların kendileri gibi soyut kavramlarla tanımlanmasının onların açık ve seçik anlamlara kavuşması noktasında engel olması meselesini ele almıştır. Bu bağlamda onun klasik mantığa getirdiği eleştiri, soyut kavramların anlamlarının belirlenmesi noktasında yarattığı keyfiliktir. Ona göre soyut kavramların tanımlarını zihinsel kavramlarla vermek bilimsellikten uzaktır. Bu tanımlar itibari olup nesnel olmayacağı için doğruluk değeri de olmayacaktır. Doğruluğu ölçülemeyen bir şey ise bilgi ifade etmez. Peirce, bu düşüncesi ile aslında metafiziksel ifadeleri oluşturan soyut kavramlara bilimsellik kazandırmak ister. Amacı, metafiziğe konu olan kavramları belirsizlikten kurtarmak ve delaletlerini bilimsel zeminde tayin etmektir. Bu bağlamda, anlamların sabit olmadığını, dolayısıyla bir kavramın sınırsız delaleti olduğunu düşünen Peirce, bu geniş delalet alanından doğru anlamın belirlenmesi noktasında bir kriter ortaya koyar. Buna göre, bir kavramın delaletinin semiyotik inceleme sonucu, bilimsel araştırma-

38 Celal Türer, *Charles Sanders Peirce'ün Pragmatik Felsefesi* (İstanbul: Üniversite Kitabevi, 2003), 41.

39 Peirce, *The Collected Papers*, 5/393.

40 Peirce, *The Collected Papers*, 5/388-393.

dan elde edilen veriler ışığında, davranışa etki edecek şekilde bir nihai yorumlayana⁴¹ sahip olması gerekir. Ancak bu şekilde bir kavramın doğru anlamına ulaşılabilir. Bu da yine mantığa ilişkin görüşlerinin semiyotiğe etkisinin bir örneğidir.

Diğer taraftan Peirce, kurduğu sistemde mantığı üç ana bölüme ayırır. 1) Spekülatif Mantık: Göstergeleri anlamlı kılan formel şartların bilgisidir (gösterge-gösterge ilişkisi). 2) Kritik Mantık: Göstergelerin belli açılarla işaret ettikleri nesnelere olan ilişkilerini inceler yani sembollerin doğruluğunun formel şartlarının bilgisidir (gösterge-nesne ilişkisi). 3) Spekülatif Retorik: Sembollerin gücünün formel şartlarını inceler yani sembollerin gönderme yaptıkları yorumlayanları ile ilişkilerinin genel şartlarının bilgisini verir (gösterge-yorumlayan düşünce ilişkisi).

Peirce'e göre spekülatif retorik, bütün göstergelerin maruz kaldığı temel şartların analitik bir incelemesini yapan daldır ve 'semyotik' olarak isimlendirilir.⁴² Spekülatif retorik büyük ölçüde anlam teorisine ilişkindir. Peirce, anlamı bir göstergenin kasıtlı veya niyet edilmiş yorumlayan düşüncelerinin tamamı şeklinde tanımlar. Çalışmalarında göstergenin yorumlayıcısının yani yorum faaliyetini gerçekleştirenin her zaman bir insan olduğuna dair herhangi bir vurgu yapılmadığı gibi yorumlayıcı ile ilgili yeterli bilgi de yoktur. Çünkü insanlarda olduğu gibi belirli düzeyde hayvanlarda veya cansız varlıklarda da göstergelerle hareket etme ve onları yorumlama kabiliyeti vardır. Bu durum, onun göstergebilimi psikolojiden ayrı tutma çabasını gösterir. Dolayısıyla daha ziyade yorumlayan düşünceye (anlama) ağırlık veren Peirce, pragmatik maksim ve gösterge teorisi ile anlamın tayini konusunda yeni bir metot belirlemeye çalışır.⁴³

Düşünceleri göstergeler olarak inceleyen Peirce, aynı zamanda gösterme eyleminin mahiyetini de sorgular. Zira o, birer gösterge olan kavramların düşünceleri zihne ulaştırmada aracı konumunda olduklarını gözlemler. Bu nedenle gösterme eyleminin mahiyetini oluşturan unsurlar, aralarındaki ilişkiler ve eylemin gerçekleşme şartlarını ortaya koyarak gösterge teorisini geliştirir. Peirce'e göre, soyut kavramlar göstergeler olarak ancak onun gösterge teorisi kapsamında incelendikten sonra gerçek anlamlarına ulaşır. Bu teori kapsamında analiz edilen anlam, göstergenin yorumlayanları olarak ortaya çıkar. Göstergenin söz konusu yorumlayanları, pragmatik maksim fikrinde de görüldüğü gibi, nihai olarak bir alışkanlık veya kanun üretecek şekilde kısımlara ayrılır. Bir sonraki bölümde Peirce'ün yukarıda detaylı olarak verilen felsefi

41 Nihai yorumlayan, gösterge işleminin unsurlarından biri olan yorumlayan düşüncenin türlerinin sonuncusudur. Bir kavramın en gelişmiş anlamı olarak bilinen son delaletidir.

42 Commens, "Semeiotic".

43 Copleston, *A History of Philosophy*, 8/310.

pozisyonu, onun gösterge anlayışına dair açıklamalarla irtibatlandırılarak incelenecektir.

3. Peirce'ün Felsefi Pozisyonunun Göstergeye Bakışındaki Yeri

Peirce, işaret ya da gösterme eylemini bilimsel olarak semiyozis (*semiosis*) terimi ile karşılar. Semiyozis, bir gösterge (*sign*), nesne (*object*) ve yorumlayan (*interpretant*) olacak şekilde üç failin ortaklaşa eylemini içeren etki veya eylemdir.⁴⁴ Peirce, semiyozis unsurları arasında son olarak zemin/bağlam/arka plan (*ground*) terimini zikreder. Zemin, bir göstergebilim terimi olarak, göstergenin nesnesini temsil ettiği açıya verilen isimdir.⁴⁵ Örneğin, 'nabızın hızlanması vücutta ateşin yükselmesinin bir göstergesidir' cümlesini açarsak;

Gösterge: Nabızın hızlanması

Nesne: Vücut ısısının artışı

Yorumlayan düşünce: 'Nabız hızındaki artış, vücut ısısının yükselmesi anlamına gelir', şeklindeki zihinsel çıkarım.

Zemin: Vücutun yapısı ve işleyişi

Semiyozis unsurlarından ilki olan gösterge, belli bir açı veya nitelikte, birisi için, bir şeyin yerine geçen şeydir.⁴⁶ Peirce'ün gösterge teorisinde önemli bir yere sahip olan gösterge türleri, varlık üzerine düşüncenin sistemli hale getirilmesinde kullanılacak araçlar olarak geliştirilmiştir. Peirce, göstergenin türlerini, varlık kategorileri ile ilişkilendirerek ortaya koyar. Bu türleri ilk aşamada, gösterge, nesne ve yorumlayan unsurlarının üç varlık kategorisinde ayrı ayrı bulunmaları neticesinde 3x3=9 olarak belirler.

	Birincilik Kategorisi (<i>Firstness</i>)	İkincilik Kategorisi (<i>Secondness</i>)	Üçüncülük Kategorisi (<i>Thirdness</i>)
Gösterge (<i>Sign</i>)	Nitel Gösterge (<i>Qualisign</i>)	Tekil Gösterge (<i>Sinsign</i>)	Kural Gösterge (<i>Legisign</i>)
Nesne (<i>Object</i>)	İkon (<i>Icon</i>)	Belirtke (<i>Index</i>)	Sembol (<i>Symbol</i>)
Yorumlayan (<i>Interpretant</i>)	Terim (<i>Rhema</i>)	Önerme (<i>Proposition</i>)	Kanıt (<i>Argument</i>)

Kaynak: Copley - Jansz, 'İlmü'l-'alâmât, 37.

Peirce'ün gösterge teorisinde en çok kullanılan türler ikon, indeks ve sembol göstergeleri olduğundan burada yalnızca bu türler ele alınacaktır. Bu üç gösterge türü, nesnenin sırayla birincil, ikincil ve üçüncül varlık kategorilerinde bulunuşundan kaynaklanır.

44 Peirce, *The Collected Papers*, 5/484.

45 Copleston, *A History of Philosophy*, 8/310.

46 Peirce, *The Collected Papers*, 2/228.

Gösterge türlerinin ilki olan ikon göstergesi, nesnenin birincil varlık kategorisinde bulunması neticesinde meydana gelen saf bir nitelikten ibarettir. Şematik gösterge olarak da bilinir. Yalnızca nesnesi ile benzerlik taşıması bakımından nesnesine işaret eden göstergedir. Diğer bir ifadeyle göstergenin nesnesi ile ilişkisi, onu birtakım özellikleri açısından taklit etmekten ibarettir.⁴⁷ Buna geometrik şekiller ve portreler örnek verilebilir. Geometrik bir şekil olan kare göstergesi düşünüldüğünde, bu göstergenin dış dünyada kare şeklinde bulunan bir nesneyi şekli itibariyle taklit etmek suretiyle oluştuğu gözlemlenir. Aynı şekilde bir portre, bir kişiyi tasvir eder.⁴⁸ Daha çok şekil, renk gibi saf niteliklerin taklidi ya da gösterilmesi mevzu bahis olduğundan ikon göstergesi, nesnenin birincil varlık kategorisindeki halini yansıtır.

İkonlar akıl yürütmede bilgiyi sistemleştirme, düşünceyi tanzim etme işlevi görürler ancak bilgi vermezler.⁴⁹ İkonların nesnelere ve yorumlayanları uzak olabilir. Yine hiç nesnesi olmayan ikonlardan da bahsedilebilir. Örneğin, insan başlı at heykelinin gösterge olarak gerçek bir nesnesi yoktur. Diğer yandan nesnelere yerini tamamen almış ikonlar da mevcuttur. Örneğin, matematikteki doğrusal bir çizgi bu türden bir ikon göstergedir.⁵⁰

İkinci gösterge türü olan indeks türünde, nesne ikincil varlık kategorisinde bulunur. Bir diğer ifadeyle nesnesi ile ilişkisi maddi yani fiziksel anlamda gerçekleşen gösterge türüdür. Gösterge ile nesnesi arasında ontolojik bir bağ vardır.

İndekslerde göstergenin nesnesi gerçekte vardır. Çevre ısısını veren bir termometre indeks göstergeye örnek verilebilir.⁵¹ Havadaki ısının termometre ile teması sonucu termometre ısı ölçer bir özellik kazanır. Nesnesinin ortadan kaybolması durumunda ise gösterge olma işlevini kaybeder.

İndeks türünün bir diğer örneği, işaret zamirleri veya işaret sıfatları gibi belli bir nesneye onu tanımlamaksızın doğrudan işaret etmek üzere gelen göstergelerdir.⁵² İşaret zamiri göstergesinin nesnesi, işaret ettiği şeydir. Nesne hali hazırda mevcuttur ve nesne kaybolduğunda işaret zamirinin bir anlamı kalmaz yani gösterge olma işlevini kaybeder. Aralarındaki varoluşsal ilişkinin zihinsel olarak algılanması, bu ilişkinin özelliğini kaybetmesine neden olmaz.

Üçüncü tür olan sembol gösterge ise, kelimeler ve kavramlar gibi genellik ifade eden bir temsil türüdür. Temel özelliği, zihinsel ilişkinin bir ürünü olması ve bu ilişkiden asla soyutlanamamasıdır. Dile dair her şey sembol kap-

47 Peirce, *The Collected Papers*, 1/369.

48 Peirce, *The Collected Papers*, 3/362.

49 Peirce, *The Collected Papers*, 4/447.

50 Commens, "Icon" (Erişim 01 Eylül 2021).

51 Commens, "Index" (Erişim 01 Eylül 2021).

52 Peirce, *The Collected Papers*, 1/369.

samında değerlendirilir. Peirce, sembolün uzlaşya dayalı bir gösterge olduğunu söyler ve buna, dilencilerin özel mülklerdeki aileleri sınıflandırmak için kapılara koydukları işaretleri örnek verir.⁵³ Bu durumda göstergenin nesnesi, üçüncül varlık kategorisinde yani temsil kategorisinde bulunur.

Bu üç tür göstergenin dışında göstergenin sırayla her bir varlık kategorisinde bulunması ile ortaya çıkan nitel gösterge, tekil gösterge ve kural gösterge üçlüsü ile aynı şekilde yorumlayan düşüncenin varlık kategorilerinin her birinde bulunması sonucu terim, önerme ve kanıt şeklinde gelen bir üçlü gösterge türü de mevcuttur. Daha sonra Peirce gösterge, nesne ve yorumlayanların birincil, ikincil ve üçüncül varlık kategorilerinde bulunma durumlarına göre çapraz ilişkiler kurarak gösterge türlerinin sayısını ona kadar yükseltir. Fakat bu gösterge türleri çalışmamızın konusuyla doğrudan alakalı olmadığından mezkur göstergelerle yetinilecektir. Buradan hareketle, Peirce'ün gösterge tasnifinde varlık kategorilerinin kaçınılmaz bir rolü olduğu görülür. Bu da mantığa ilişkin düşüncelerinin, onun gösterge teorisi üzerindeki etkisini gösterir.

Peirce, göstergeleri birtakım türlere ayırır ancak genel olarak göstergenin mahiyetinde bulunan ve her gösterge türünün kendi doğasına uygun olacak şekilde sahip olduğu bir takım temel özellikleri zikreder. Bunları üç kısımda inceler:

- a. Maddî özellik: Örneğin, dilsel bir gösterge olan yazılı bir kelimenin renginin siyahlığı maddî bir niteliktir. Yine bu kelime, birtakım harflere sahiptir yani belli bir şekli vardır. Bunun gibi göstergenin maddesine ilişkin niteliklere maddî nitelikler denir. Bu nitelik en açık şekilde ikon göstergelerde bulunur.
- b. Saf işaret etme özelliği: Gösterge nesnesini iki şekilde gösterir:
 - Nesnenin hali hazırda mevcut olduğu, gösterge ile aralarında bir takım gerçek, fiziksel bağıntılar olduğu durumlardır. Buna, dumanın ateşi göstermesi örnek verilebilir.
 - Göstergenin varlığının yalnızca nesnesini işaret etmesine bağlı olduğu durumlardır. Buna örnek olarak işaret zamirleri verilebilir.
 Göstergenin saf işaret etme özelliği daha ziyade gösterge türleri arasından indeks gösterge türünde açığa çıkar.
- c. Yorumlanma özelliği: Göstergenin varlığı onu yorumlayacak olan zihne bağlıdır. Dildeki kelimeler veya trafik göstergeleri gibi uzlaşya dayalı tüm göstergeler bu özelliğe sahiptir. Bunu en iyi sağlayan gösterge türü ise sembollerdir.⁵⁴

Göstergenin sahip olduğu bu temel nitelikler, her bir gösterge türünün en orijinal ya da saf hali dikkate alınarak belirlenmiştir. Ancak Peirce'e göre, türleri

53 Commens, "Symbol" (Erişim 01 Eylül 2021).

54 Commens, "Sign" (Erişim 01 Eylül 2021).

ait orijinal örnekleri bulmak çok zordur. Örneğin, bir indeks göstergesi olan duman, nesnesi olan ateşi onunla doğrudan bir ilişki içine girmesi sonucu gösterge olma vasfı kazanırken, aynı zamanda zihne konu olduğu için yorumlanma özelliğine de sahiptir. Dolayısıyla yalnızca ikon, yalnızca indeks ya da yalnızca sembol gösterge bulmak imkansız denecek kadar zordur. Bu nedenle Peirce, bir göstergenin genellikle indeks, ikon ve sembol olma özelliğini aynı anda yapısında taşıdığı gerçeğinden hareketle bunları göstergenin temel özellikleri arasında sayar.

Göstergelyi bu şekilde türlere ayıran Peirce, gösterme eyleminin bir diğer unsuru olan nesneyi, göstergenin temsil ettiği ya da yerine geçtiği şey olarak tanımlar.⁵⁵ Nesne, göstergenin haricinde ve ondan bağımsız olan bir şeydir ve nesnel gerçeklik olarak bilinir. Nesnel gerçeklik kavramı ile bir şey hakkında akıl yürütme sonucu verilen mevcut veya gelecek herhangi bir bilgiye bakılmaksızın, her türlü zihinsel işlemde bağımsız olarak o şeyin, zamana ve mekana göre değişmeyen sabit özellikleri kastedilir.⁵⁶

Nesne, algılanabilen veya sadece tasavvur edilebilen hatta bazen tasavvur edilemeyen şekilde de gelebilir. Yine bir gösterge birden fazla nesneye de sahip olabilir. Örneğin, "Kâbil, Hâbil'i öldürdü" cümlesinde öldürme göstergesi eylemin kendisi, faili ve mefulü olmak üzere üç kompleks nesneye sahiptir. Gösterge, nesnesi hakkında konuşur ve onu temsil eder ancak onun hakkında bilgi vermez ve onu tanıtmaz. Nesnenin bilgisi zaten önceden vardır. Nesne kısaca, bir şeyin varlığının bilgisi, önceden var olduğuna inanılan bir şey, var olması muhtemel bir şey veya bu gibi şeylerin toplamıdır. Mahiyeti itibarıyla bir nitelik, bir ilişki ve bir gerçeklik şeklinde olabilir.⁵⁷

Semiyozis işleminde kilit nokta nesnedir. Nesne, belli özelliklerinin temsili konusunda göstergelyi doğrudan belirleyen ve ona sebep olan unsurdur; yorumlayan düşünce ise göstergedan etkilendiği için dolaylı olarak yine nesne ile belirlenir.⁵⁸ Dolayısıyla nesne semiyozisin en faal unsurudur. Nesne ikiye ayrılır: 1) Doğrudan Nesne (*Immediate Object*): Nesnenin bu türü, duylara göründüğü gibi olduğu halidir. Göstergenin temsil ettiği kadarıyla, belirsiz, kapalı bir görüntüden ibarettir.⁵⁹ Nesnenin doğrudan gösterilmiş şekli olduğu için doğrudan nesne adını alır. 2) Dinamik ya da Dolaylı Nesne (*Dynamicall/Mediate Object*): Tam ve kesin olarak gerçek nesne tanımının karşılığıdır. Göstergeye bağlı değildir, ondan ayrıdır. Gösterge, onu doğrudan gösterdiğinde bilinemez. Bu nedenle dolaylı nesne adını almıştır. Zihinle irtibatlıdır, çünkü algıyı etkileyen etkin tecrübenin nesnesidir. Yani nesnenin, bilimsel araştırma

55 Peirce, *The Collected Papers*, 1/399.

56 Commens, "Object".

57 Peirce, *The Collected Papers*, 2/230-232.

58 Commens, "Object".

59 Peirce, *The Collected Papers*, 4/536.

sonucu, bütüncül deneyim ile tespit edilmiş gerçekliğidir.⁶⁰ Örneğin, Charlemagne göstergesini⁶¹ ele aldığımızda, doğrudan nesnesini Latin harfleriyle yazılmış, büyük harfle başlayan bir özel isim olarak, göstergenin belirsiz bir şekilde bize doğrudan gösterdiği şekilde tanımlarız. Dinamik ya da dolaylı nesnesini ise bilimsel bir topluluğun tarihi bulgular sonucu elde ettiği bilgi ile karşılarız. Yani Charlemagne, 9. yy yaşamış Kutsal Roma imparatoru Şarlman olarak bilinir. Bu, göstergenin dinamik ya da gerçek nesnesini verir. Bir başka örnek olarak dışarı çıktığımızda havaya dair edindiğimiz izlenim verilebilir. Örneğin, gökyüzünde gördüğümüz bulutları yağışın göstergesi olarak tanımlarız. Burada doğrudan nesne, bulutlu ve yağışlı bir hava iken dinamik ya da dolaylı nesne ise, meteorolojinin o saate dair verdiği gerçek hava durumu bilgisidir. Peirce'e göre, dinamik nesneye ancak bilimsel araştırma yoluyla ulaşılabilir.

Bir diğer semiyozis unsuru olan yorumlayan düşünce, bir temsil aracı olan göstergenin, kişinin zihninde uyandırdığı denk bir gösterge veya daha gelişmiş bir gösterge olarak tanımlanabilir.⁶² Bir başka ifadeyle bir gösterge, bir zihinde veya bilgisayar aklı gibi bir yapay zekada aynı nesneye ait başka göstergeler belirler. Bunlar yorumlayanlardır ve tek başlarına yeni birer gösterge olmak suretiyle başka yorumlayanları geliştirirler. Yorumlayan düşünce aynı zamanda göstergenin ilettiği şeylerin tamamı olarak tanımlanabilir.⁶³ Yine nesnenin gösterge aracılığıyla zihinde bıraktığı etki olması bakımından zihinsel bir eylemdir. Dolayısıyla yorumlayan unsuru, zihinden bağımsız düşünülemez. Bu unsur, daha önce zikredildiği gibi varlığın üçüncül varlık kategorisindeki tezahürüdür yani bir şeyin temsile dökülmüş halidir.

Yorumlayan düşünce, mantık veya bilim mantığı penceresinden bakıldığında bir terimin bilgisi veya delaleti kapsamında elde edilen özdeş veya denk diğer terimler olarak tanımlanabilir. Kelimeler veya terimler, birden fazla delalete sahiptir. Kelimelerin gösterdiği her şey, onların yorumlayanları veya özdeşi birer sembol olur. Her bir yorumlayana aynı kelime veya terim tarafından işaret edilir. Dolayısıyla bunlar, terimin anlam aralığına dahildir. Nitekim bir terimin açıklanması, söz konusu terimin zihinsel idraki sonucu gerçekleşir. Bu nedenle bir terimin açılımından elde edilen bir yorumlayan yani denk başka bir terim, yine bir gösterge olarak bir başka denk terime götürür. Bu böylece sonsuza dek devam eder.⁶⁴ Örneğin, öldürme kelimesi bir gösterge olarak tahlil edildiğinde birtakım yorumlayanları ortaya çıkar. Bir öldürme fiili, mutlaka bir faili yani bir katili gerektirir; aynı şekilde geçişli bir fiil olduğundan bir de nesnesi olmalıdır yani "her katilin bir maktülü vardır"

60 Commens, "Dynamical Object" (Erişim 01 Eylül 2021).

61 Peirce, *The Collected Papers*, 8/178.

62 Peirce, *The Collected Papers*, 2/228.

63 Commens, "Interpretant" (Erişim 01 Eylül 2021).

64 Commens, "Interpretant".

düşüncesi ile ikinci bir yorumlayan olan maktul kelimesine ulaşılır. Bu şekilde öldürme göstergesi, katil kavramına o da maktul kavramına götürür. Buna terimin, zemine bağlı olarak ilişkili olduğu yorumlayanlarını kapsayan delalet alanı da denebilir.⁶⁵

Göstergeyi belirleyen veya tanımlayan şeyin nesne veya nesnenin temsile konu olan bir yönü veya özelliği olduğu daha önce zikredildi. Şu halde yorumlayan düşüncenin belirleyicisi gösterge olmaktadır. Ancak göstergeyi belirleyen nesne olduğu için dolaylı olarak yorumlayan da nesneye bağlıdır.⁶⁶ Buradan hareketle Peirce'ün gösterge teorisinde belirleyici ve faal unsurun nesne olduğu görülür. Nesneyi semiyozisin merkezine almasında düşüncelerin realizme yakınlığı etkilidir.

Peirce, realist bir bakış açısıyla tümellerin gerçekten nesnel bir dayanağa ya da kopyalara sahip olduğunu düşünür. Bu görüşü ile nominalizme karşıdır. Geçerliliğin imkanı, zihinsel kavramların kendisiyle açıklandığı önermelerin en azından ifade edildiği yargıdan bağımsız olarak gerçekte bulunduğunu gösterir. Başarılı ve geçerli bir önerme şu anda mevcut gerçekliğe işaret eder ve aynı zamanda gelecek eylemlerin de sebebidir. Dolayısıyla genel bir doğaya sahiptir. Şu anda var olan gerçek şeyler, gerçek mümkünlerin varlığına delalet eder. Buna delil olarak Peirce'ün geliştirdiği varlık kategorilerinden nitelik kategorisi olan birincilik kategorisinin mahiyeti verilebilir. Örneğin, beyaz ideası gerçekte nesnel bir surete sahiptir. Beyazlık bir nitelik olarak eylemsel yapı arz etmez ancak beyaz şeyler gerçekte vardır ve bu nedenle beyazlık gerçek bir olasılıktır. Zira beyazlık ideası, gerçek şeylere dikkat kesilmek suretiyle bu niteliğin soyutlanması sonucu ortaya çıkmıştır.⁶⁷ Aynı şekilde kanun hükmündeki semboller, mantıksal ve nihai yorumlayanlar fikri, Peirce'ün realist bakışının gösterge teorisindeki izleridir. Nitekim kanunlar gerçekte var olan şeylerin zihinsel kavramlarla ifadesi oldukları için imkan kategorisinde ancak gerçeklikleri olan genel yargılardır.

Gösterme eyleminin unsurlarının üçüncüsü olan yorumlayan düşünce, göstergenin ilettiği şey olarak tanımlanır. Peirce yorumlayanların sayısını ilk çalışmalarında sınırlamaz. Ancak göstergeyi türlerine ayırırken esas aldığı kategorilerle ilişkilendirme düşüncesini, yorumlayan tasnifinde de kullanır. Buna göre bir takım yorumlayan üçlüleri ortaya çıkar. Peirce'ün açıkça ifade ettiği yorumlayanların sayısı on üç olarak tespit edilir. Ancak bu sayıyı sonraki dönemlerinde artırır. Çalışmalarının ilk dönemlerinde göstergenin sonsuz yorumlayan dizinine sahip olduğunu düşünen Peirce, sonraki çalışmalara

65 Peirce, *The Collected Papers*, 1/339.

66 Peirce, *The Collected Papers*, 8/315.

67 Copleston, *A History of Philosophy*, 8/313.

rında bir yerde delalet zincirine son verilmesi gerektiği kanaatine varır. Peirce'ün bu düşüncesini temsil edecek ölçüde en önemli yorumlayan türlerine yer verilecektir.

Yorumlayan türlerine geçmeden önce Peirce'ün yorumlayanın tayini için geliştirdiği ve bütüncül gözlem (*collateral experience*) olarak isimlendirdiği metodun bilinmesi gerekir. Bu gözlem, göstergenin işaret ettiği şeyin ön bilgisidir. Örneğin, Shakespeare Hamlet eserinde "Hamlet deliydi" ifadesini kullanır. Bu cümle bir göstergedir. Cümlenin gösterge olarak ilettiği anlam veya yorumlayanı bulmak isteyen biri, öncelikle deliliğe işaret eden durumlarla daha önceden karşılaşmış olmalıdır. Yani bir delide tezahür eden özellikleri müşahade etmiş veya delilik kavramına dair okumalarla bilgi edinmiş olmalıdır. Bunlara ilaveten özde Shakespeare'ın delilik kavramı ile neyi kastettiğini eserinden hareketle bilmek durumundadır. Bunların hepsi bütüncül gözlemdir ve yorumlayan düşünceden ayrıdır. Söz konusu cümlenin yorumlayanlarına ulaşmak isteyen biri için bütüncül gözlem ondan ayrı ancak yardımcı konumundadır.⁶⁸

Yorumlayan türleri arasında en önemli yeri tutan, doğrudan-dinamik-nihai yorumlayan şeklinde bir üçlü ve duygusal-enerjik-mantıksal yorumlayan şeklindeki diğer üçlü yorumlayan türünden bahsetmek Peirce'ün anlam veya yorum anlayışını vermek açısından yeterli olacaktır.

Duygusal yorumlayan, gösterge ile ilk karşılaşmada oluşan duygusal tepkidir.⁶⁹ Örneğin, bir bestenin kulağa gelmesiyle kişide oluşan duygulanım gibi...⁷⁰ Bu yorumlayan türü birincil varlık kategorisinde değerlendirilir. Zira saf duygulanım yani nitelik olarak vardır.

Enerjik yorumlayan ise duyguları harekete geçiren göstergenin ikinci evede zihni bir eyleme veya çabaya sevk etmesi durumudur. Bu çaba zihinsel bir eylem olarak kaldığı gibi davranışa da dökülebilir.⁷¹ Örneğin, motive edici bir filmin, izleyiciyi daha çok çalışması gerektiği düşüncesine sevk etmesi enerjik yorumlayanın zihinsel boyutu iken, kişiyi gerçekten fiziksel anlamda çalışıp başarılı olmaya sevk etmesi ise bu yorumlayanın dış dünyaya ya da davranışa yansıyan tarafıdır. Enerjik yorumlayan, varlık kategorilerinden ikincil kategoriyle ilişkilidir yani anlamın nitelikten çıkıp kendini gerçekleştirmiş bir nesneye dönüşmüş halidir.

Son olarak mantıksal yorumlayan, göstergenin zihinsel kavramları olarak bilinir. Bu nedenle ya tümel yani genel bir doğaya sahiptir ya da genel olan bir şeyle ilişkilidir. Bir göstergenin mantıksal yorumlayanları kavram,

68 Peirce, *The Collected Papers*, 8/179.

69 Peirce, *The Collected Papers*, 8/185.

70 Peirce, *The Collected Papers*, 5/475.

71 Peirce, *The Collected Papers*, 5/473.

önerme, kıyas şeklinde gelir ve aynı türden başka yorumlayanların göstergeleri olur. Bunlar genellikle bilimin kullandığı yorumlayan türüdür. Dolayısıyla nihai yorumlayan değildir. Zira hepsi, birer varsayımdan ibaret olup zihnin veya düşüncenin ürünüdür. Dolayısıyla her gösterge, mantıksal yorumlayana sahip olmak zorunda değildir.⁷²

Mantıksal yorumlayan zihinsel bir işlem, bir yargı, bir kural bildirmesi açısından üçüncül varlık kategorisi ile irtibatlıdır. Bu üç yorumlayan türünden hareketle Peirce'ün semiyozisi incelerken, göstergenin bir insanda veya yapay bir zekada bırakabileceği her türlü mümkün etkiyi kaydetme konusunda titiz davrandığı fark edilir. Aynı şekilde zihin ile haricî âlemi buluşturma çabası da gözden kaçmaz. Nitekim enerjik yorumlayana sahip bir göstergenin mantıksal yorumlayana da olabilir ve bu ikisi birbirine götüren adımlar şeklinde ortaya çıkar. Bir gösterge elbette bu yorumlayanların hepsine sahip olmayabilir. Ancak yorumlayanların çokluğu aslında idrak edilen veya idrak edilmesi mümkün olabilen her şeyin gösterge düzleminde ele alınabileceğinin de kanıtıdır.

Bir diğer üçlü olan doğrudan-dolaylı ve nihai yorumlayan türlerinden doğrudan yorumlayan, doğrudan nesne türünde görüldüğü gibi, göstergenin doğrudan işareti ile anlaşılan,⁷³ üzerinde düşünülmeden zihinde belirlenen ilk etkidir.⁷⁴ Dilde doğrudan yorumlayan dilsel göstergenin içinde bulunduğu gramer yapısı ve ilk anlamına dair çok genel bilgileri içerir.⁷⁵ Örneğin, "Okula geldin mi?" cümlesi bir gösterge olarak, kurallı cümle, olumlu soru cümlesi gibi gramer yapısının yanında birinden bir mekana varıp varmadığı bilgisinin talebi şeklinde ilk akla gelen anlam olarak doğrudan yorumlayana sahiptir.

Dinamik yorumlayan, göstergenin gerçek anlamda belirlediği, zihinde üretilen gerçek bir etkidir. Örneğin, bir komutanın askerlere "silahlar yere" emri doğrultusunda askerlerin bu emre karşı silahlarını bırakması şeklinde gelişen bir davranış dinamik yorumlayandır.⁷⁶ Görüldüğü üzere dinamik yorumlayan enerjik yorumlayanda olduğu gibi ikincil varlık kategorisinde değerlendirilmesi gereken irade ve eylem gerektiren türdür.

Nihai yorumlayan, göstergenin işlevinin kendisiyle son bulduğu yorumlayan türüdür. Bir kanun veya alışkanlık gibi genel bir doğaya sahiptir. Nihai yorumlayan şartlı önerme şeklinde olur.⁷⁷ "Herhangi bir şey, herhangi bir zi-

72 Commens, "Logical Interpretant" (Erişim 01 Eylül 2021).

73 Peirce, *The Collected Papers*, 8/343.

74 Commens, "Immediate Interpretant" (Erişim 01 Eylül 2021).

75 Stanford Encyclopedia of Philosophy, "Peirce's Theory of Signs" (Erişim 01 Eylül 2021).

76 Peirce, *The Collected Papers*, 8/315.

77 Commens, "Eventual Interpretant" (Erişim 01 Eylül 2021).

hinde gerçekleşirse, bu gösterge falanca sonuç için o zihni belirleyecektir” formatında izah edilir. Dolayısıyla evrensel kabule sahip bir eylem veya davranıştır. Düşüncenin geldiği son aşama olarak kabul edilir.⁷⁸ Gösterge bu yorumlayanla nihai amacına ulaşır.

Özellikle düşünce alanında karşımıza çıkan dilsel ifadelerin, bilimsel zemine çekilmesi fikri, aynı zamanda dilin semiyotik kapsamında incelenmesi sonucunu da doğurur. Zira Peirce, anlamların sabit olmadığını ve sürekli evrilerek gelişme gösterdiğini düşünür.⁷⁹ Bir kelimenin birden fazla delaletinin yani yorumlayanın olması bunun delilidir. Yorumlayanlar gelişme göstererek zihni, başka yorumlayanlara yani başka düşüncelere sevk eder. Sınırsız yorumlayanlar arasından bir kavramın gerçek anlamını belirlemek yalnızca dil içi bir süreç ile gerçekleşmez. Çünkü dil, kendi içinde bir kavramın açık anlamını verse de kesin anlamını verme gücüne sahip değildir. Bunun için anlamın, pragmatik maksim yani ölçüte göre belirlenmesi gerekir. Pragmatik maksim ise bir kelimenin veya kavramın muhtemel bütün pratik sonuçlarına ulaşmayı hedefler. Bu süreçte kavram, göstergebilim zemininde bir gösterge olarak incelenmeli, içinde bulunduğu zemin dikkate alınarak yorumlayanları belirlenmelidir. Netice itibarıyla eğer söz konusu kavram, mantıksal yorumlayıcı olacak şekilde düşünceye dair bir kavram ise nihai yorumlayanına yani gerçek anlamına ulaşması, bilimsel bir grup tarafından kabul edilen evrensel bir kanun haline gelmesi ile mümkün olur. Bu durumda kavramın, bir gösterge olarak işaret işlevi sona erecektir.

Göstergebilime göre anlamlar sabit olgular olarak kabul edilmez. Göstergeler üzerine mantık bağlamında çalışmalarını yürüten Peirce, ilk dönemlerinde bir göstergenin sonsuz semiyozise yani birbirini üreten sonsuz yorumlayıcıya sahip olduğu düşüncesindeydi. Göstergelerin bu sonsuz delalet alanında gerçek anlamlarını bulmaları zordur. Zira anlamlar yani yorumlayanlar yeni birer gösterge olarak diğer yorumlayanları beraberinde getirir. Örneğin, “Cümle, anlamlı ve kurallı bir şekilde kelimelerin bir araya gelmesiyle oluşur” göstergesinin birtakım yorumlayanlarını düşünelim.

- Kelime harflerden oluşur.
- Harfler anlamlı seslerdir.
- Harfler bir araya gelerek bir anlam oluşturur.
- Kelimelerin morfolojik bir yapısı vardır.
- Kelime yapıları belli kuralları gerektirir.
- Kelimelerin bir araya gelmesi belli kurallara göredir.
- Kelimeler bir araya gelerek kurallı bütünler oluşturabilir. O halde aynı şekilde cümleler de bir araya gelerek kurallı bütünler oluşturabilir.

78 Peirce, *The Collected Papers*, 8/315.

79 Çitil, “Darwin’in Evrim Kuramından Pragmatizme”, 12.

Bu yorumlayanlar bu şekilde sonsuza dek devam eder. Bunlar ve gelecek yorumlayanların hepsi bu cümlelerin anlamına dahildir. Peirce bilimsel bilginin sürekli gelişme gösterdiğinin farkındadır ancak belli bir zeminde oluşan yorumlayanların alışkanlıklarımıza etki edecek bir kurala dönüşmesi gerektiği inancını taşır. Gösterge, işlevini ancak bilimsel bir incelemeye göre nihai yorumlayanına ulaştığında tamamlar. Nihai yorumlayanın şartlı bir önerme ile düşünme olduğunu daha önce zikrettik. Bu yorumlayana bilimsel bir araştırmacı grubu bilimsel yöntemle ulaşmalıdır. Bilgi ya da ona götüren anlam, yalnızca zihinlerde etki gösteren bir şey olarak kalmamalı, gerçek hayatta birtakım etkileri gözlemlenmelidir. Örneğin, belli alışkanlıklara sebep olmalı ya da alışkanlıkların değişmesinde rolü olmalıdır. Ateşin yakıcı bir madde olduğu bilgisi kişiyi ona yaklaşmamaya sevk etmelidir. Ateşin yakıcılığı bilgisi, bir kişinin zihninde belirirse, bu gösterge kişiyi ateşe dokunmama sonucu için belirler. Anlamın nihai olarak geleceği nokta bu olmalıdır. Aksi takdirde bilimsel bilgi işlevsiz ve faydasız bir anlamlar yığına dönüşür.

Semiyozis işlemine giremeyen kavramların bilgi vermediği düşüncesi, bir kavramın bir gösterge olarak işlev görmediği ve yorumlanmadığı takdirde dikkate alınmayacağı sonucunu doğurur. Bu da örneğin, yalnızca dil içinde kalarak soyut kavramlarla açıklanan bir takım metafiziksel kavramların ya da mantıksal önermelerin gösterge işlemine girememesi ve pratik sonuçlarının olmaması halinde dikkate değer görülmemesi anlamına gelir.

Peirce'ün göstergeye bakışında varlık kategorileri, pragmatik maksim, realizm gibi diğer görüşlerinin etkin rol oynadığı görülür. Bu açıdan ele alındığında gösterge olgusunu realist bakış açısından kurtarmak suretiyle, göstergenin unsurlarını belirleyen temel unsurun nesne yerine, yorumlayan düşünce olduğunu kabul ettiğimizde göstergenin mahiyeti değişecektir. Aynı zamanda doğru bilginin yani nihai anlamın ölçütünü bilimsel yöntem olarak görmediğimiz takdirde nihai yorumlayan unsuru, göstergenin muhtemel anlamlarından yalnızca birisi olarak kalacak ve gösterge bu anlama ulaşmasa da işaret işlevini sürdürmeye devam edecektir. Yine gösterge teorisini Peirce'ün pragmatizm ile anlama ulaşma metodundan soyutlayarak ele alırsak bir pragmaya ya da eyleme sevk etmeyen metafiziksel kavram veya önermeleri de göstergebilim altında inceleyebiliriz. Zira Peirce'ün gösterge olgusuna bakışında felsefî düşüncelerinin etkileri bulunmakla birlikte göstergenin işaret etme işlevi açısından mahiyetine dair verilen bilgilerin hepsi bu yönde gelişmemiştir.

Peirce'ün yorumlayan türlerini anlamın zihne ulaşması ve bilgide kesinliğe götürmesi için koyduğu birtakım seviyeler ya da basamaklar olarak değerlendirilebiliriz. Bilginin elde edilme sürecinde duyuların ilk kaynağı oluşturması, göstergenin kişide bıraktığı duygusal izlenim ya da etki şeklinde ilk aşama olarak kendini gösterir. Nesneden soyutlanmış nitelik olan bilginin, eylem olarak tezahürü ise dinamik yorumlayana götürür. Bu da bilgide ikinci

basamaktır. Üçüncü olarak, zihne yükselerek düşünceye bir temsil şeklinde konu olan bilgi mantıksal yorumlayan olarak bir üst seviyeye daha ulaşır ve soyut kavramlar, önermeler vs. şeklinde tezahür eder. Bilgiyi elde etme aşamalarının yanında bir de bilgide kesinliğe götüren son aşama vardır ki bu da nihai yorumlayan ile artık sembolleşmiş kanunların, alışkanlıkların değişimine götürmek suretiyle evrenselleştiği seviyedir.

Sonuç

Göstergeye bakışıyla aslında zihnin nasıl düşünce geliştirdiğine dair bilgi veren Peirce, günlük hayattan bilimsel bilgiye kadar düşüncenin her türünü, göstergebilim altında incelemiştir. Bu düşünce ile kendi varlık kategorilerini geliştirdikten sonra onların üzerine gösterge ve unsurlarını bina etmiştir. Zira ona göre, zihnin varlık üzerine düşünce geliştirmesi, varlığın her bir kategorisinde bulunan göstergeler aracılığıyla olur. Dolayısıyla nesne ile doğrudan irtibat kurulmaz. Çünkü zihinle nesne arasına nesnenin göstergesi girer. Zihin, göstergeyi düşündüğünde, gösterdiği nesne her zaman, hali hazırda mevcut olmak zorunda değildir. Bu nedenle göstergeler, düşüncenin araçları olarak kabul edilir ve zihin ile nesne arasında aracılık ederler.

Peirce'ün gösterge teorisinin arka planında onun, düşünsel veya soyut kavramları maddî âlemde bir takım pratik sonuçları olacak şekilde göstergebilimin kuralları ile yorumlama amacı yatar. Bunun için kavramları birer gösterge olarak semiyotik işleme tabi tutmuş ve dış dünyada ortaya koydukları pratik sonuçları dikkate alarak yorumlamıştır. Ona göre düşüncelerin konu edildiği mantık, saf matematik gibi bilim dallarında üretilmiş birtakım kavramlar ve önermeler, salt zihinsel bir olgu olmaktan çıkar, bir başka ifadeyle, mutlak soyutluk içermez. Dolayısıyla daha bilimsel bir zeminde incelenen düşünceler, nesnel anlamlara kavuşur. Göstergebilim ise bu noktada Peirce'ün söz konusu amaçlarına ulaşmada kendisine yardımcı olacak bilimsel bir anlama ve yorumlama laboratuvarı olarak işlev görür. Bu laboratuvardan çıkan düşünce yani göstergeye dair yorumlayanlar, söz konusu düşüncenin ya da göstergenin anlamları olarak tanımlanır. Mantık bu bilimsel anlamları kullanırken zihin kavramları bu anlamlarıyla düşünür. Doğruya ulaşmanın ölçütünü veren gösterge teorisi, Peirce için dünyayı, zihni ve içindekileri anlama ve yorumlama açısından oldukça önemli ve vazgeçilmez bir anlam ve bilgi teorisidir.

Descartes'ın sezgi yoluyla bilgiye ulaşma fikrine karşı çıkan Peirce'ün nesnelere, bilginin kaynağı olarak kabul etmesi, benzer şekilde nesnenin semiyotik işleminde diğerlerini belirleyen unsur olarak neden merkezde durduğunu açıklar. Aynı şekilde Peirce'ün realizmi benimsemesinin, onun nesneyi semiyotik en etkili unsuru olarak kabul etmesi ve mantıksal-nihai yorumlayan-

lar fikrini ortaya atmasında önemli ölçüde etkili olduğu görülmüştür. Nitekim bir idea olarak bulunan zihinsel kavramların da nesnel gerçeklikleri olan yargılar olduğunu savunmuştur.

Klasik mantığı, mahiyetçi ve yalnızca dilsel ifadelere güvenmesi yönle-riyle eleştiren Peirce'ün bu düşüncelerinin etkisi, soyut kavramları birer gös-terge olarak semiyozis laboratuvarından geçirdikten sonra bilimsel anlamlara ulaştırmayı hedeflemesinde görülür. Nitekim dilsel olmayan göstergelere, dilsel olanlar kadar hatta daha fazla önem vermesi, aynı şekilde mantık eleş-tirisi ile gösterge teorisi irtibatını destekler mahiyettedir. Yine soyut kavram-ların mantıktaki soyut verilere sahip tanımlamalarla açıklanmasının doğru anlamları vermediği düşüncesinin izlerine, onun semiyozis sürecini bilimsel araştırma sonucu ulaşılan nihai yorumlayana bağlamasında rastlanır.

Peirce'ün felsefi düşüncelerinin temelini oluşturan üçlü varlık kategorile-rinin gösterge teorisini oluşturan üçlü temel unsurların tasnifinde etkili ol-duğu tespit edilmiştir. Nitekim üçlü varlık kategorilerinin mahiyetine uygun şekilde üçlü gösterge, nesne ve yorumlayan düşünce tasnifleri ortaya çıkmış-tır. Birincil varlık kategorisine göre ikon, ikincil varlık kategorisine göre in-deks ve üçüncül varlık kategorisine göre sembol göstergenin ortaya çıkması buna örnek olarak verilebilir. Aynı şekilde doğrudan nesne, nesnenin birincil varlık kategorisindeki halini; dolaylı nesne ise ikincil varlık kategorisindeki durumunu yansıtmaktadır. Bu durum aynı şekilde Peirce'ün göstergeyi ele alışında özgün felsefi düşüncelerinin etkili olduğunun bir başka delilidir.

Kaynakça

- Commens Digital Companion to C. S. Peirce. Erişim 1 Eylül 2021.
<http://www.commens.org/dictionary/term/dynamical-object>.
- Commens Digital Companion to C. S. Peirce. Erişim 1 Eylül 2021.
<http://www.commens.org/dictionary/term/eventual-interpretant>.
- Commens Digital Companion to C. S. Peirce. Erişim 1 Eylül 2021.
<http://www.commens.org/dictionary/term/icon>.
- Commens Digital Companion to C. S. Peirce. Erişim 1 Eylül 2021.
<http://www.commens.org/dictionary/term/immediate-interpretant>.
- Commens Digital Companion to C. S. Peirce. Erişim 1 Eylül 2021.
<http://www.commens.org/dictionary/term/index>.
- Commens Digital Companion to C. S. Peirce. Erişim 1 Eylül 2021.
<http://www.commens.org/dictionary/term/interpretant>.
- Commens Digital Companion to C. S. Peirce. Erişim 1 Eylül 2021.
<http://www.commens.org/dictionary/term/logical-interpretant>.
- Commens Digital Companion to C. S. Peirce. Erişim 1 Eylül 2021.
<http://www.commens.org/dictionary/term/semiotic>.
- Commens Digital Companion to C. S. Peirce. Erişim 1 Eylül 2021.
<http://www.commens.org/dictionary/term/sign>.
- Commens Digital Companion to C. S. Peirce. Erişim 1 Eylül 2021.
<http://www.commens.org/dictionary/term/symbol>.
- Commens Digital Companion to C. S. Peirce. Erişim 1 Eylül 2021.
<http://www.commens.org/dictionary/term/object>.
- Çitil, Ahmet Ayhan. "Darwin'in Evrim Kuramından Pragmatizme: Peirce ve Dewey". *Çağdaş Felsefe-I*. ed. Semiha Akıncı. 2-26. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, 2012.
- Esposito, Joseph L. *Evolutionary Metaphysics: The Development of Peirce's Theory of Categories*. Athens: Ohio University Press, 1980.
- Frederick Copleston, S.J. *A History of Philosophy: Modern Philosophy: Empiricism, Idealism, and Pragmatism in Britain and America*. New York: Image Books, 1994.
- Kırmacı, Hatice. *Kategoriler Sorunu: Immanuel Kant ve Charles Sanders Peirce Felsefeleri Ekseninde*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bütünleşik Doktora Tezi, 2021.
- Peirce, Charles Sanders. *The Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. ed. John Deely. 8 Cilt. PDF: Cambridge: Harvard University, 1994.
- SEP, Stanford Encyclopedia of Philosophy. "Peirce's Theory of Signs". Erişim 1 Eylül 2021. <https://plato.stanford.edu/entries/peirce-semiotics/>.
- Sheriff, John K. *Charles Peirce's Guess at the Riddle: Grounds for Human Significance*. Bloomington: Indiana University Press, 1994.
- Shook, John R. *Amerikan Pragmatizminin Öncüleri*. çev. Celal Türer. İstanbul: Üniversite Kitabevi, 2003.
- Türer, Celal. *Charles Sanders Pierce'ün Pragmatik Felsefesi*. İstanbul: Üniversite Kitabevi, 2003.
- Yıldırım, Şeniz. "İbn Sînâ ve Descartes'ın Bilgi Anlayışları Bakımından Karşılaştırılması -II". *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/97-129 (2013).